

УДК 371(430)

ЦІННІСНИЙ АСПЕКТ ОСВІТИ І ВИХОВАННЯ НІМЕЧЧИНИ

Марина Желуденко

*Національний авіаційний університет
просп. Комарова, 1, 03058 Київ, Україна*

Розглянуто ціннісний аспект освіти і виховання Німеччини. Акцентовано на ролі загальнолюдських цінностей як найвищих для різних педагогічних систем. Описано теоретичні основи та практичні шляхи впровадження цінностей у педагогічній системі Німеччини.

Ключові слова: цінності, освіта, виховання, відповідальність, толерантність, моральне суспільство.

Реформування, модернізація, демократизація, відкритість, доступність, конкурентоспроможність і багатоваріативність – це сучасні освітні тенденції, спрямовані на формування гармонійної, всебічно розвиненої особистості. Як зазначено у Болонській конвенції, важливою умовою ефективності цих тенденцій є визначення стандартів освіти. Проте на сучасному етапі однією з найактуальніших проблем у педагогіці є визначення базових цінностей навчання і виховання, спільних для різних педагогічних систем, а також їх впровадження і реалізація у реальному навчально-виховному процесі. У такому контексті варто звернутися до досвіду країни, яка досягла значних успіхів у галузі освіти і виховання.

Німеччина є країною, де впродовж століть розвивалися традиції гуманістичного виховання, сформовані на основі загальнолюдських цінностей. Проте неможливо стерти з історії “чорні сторінки”. Людство завжди пам’ятатиме про трагічні наслідки фашистського режиму, який тільки у Радянському Союзі знищив 26 млн людей. Незважаючи на це, педагогічна система Німеччини змогла відродити гуманістичний підхід у навчанні, повагу до людського життя як найвищої цінності та досягла вагомих успіхів у вихованні моральної особистості.

Проблема формування моральних цінностей теоретично обґрунтована у працях німецьких філософів (Г. Гегеля, А. Шопенгауера, Г. Йонаса, В. Гьосле), педагогів (Ф. Гербарта, А. Дістервега, Г. Кершенштейнера, Г. Мюнстерберга, В. Лайя, Е. Мейманна, П. Петерсена). На сучасному етапі у німецькій педагогіці теоретичне і практичне вирішення цієї проблеми

досліджують У. Бер, П. Гаук, К. Зингер, Х. Клагес, Ф. Озер, Б. Тібі, К. Франц, Г. Шлусс та ін.

Однак лише теоретичне обґрунтування проблеми та привернення суспільної уваги не забезпечують досягнення позитивних результатів у вирішенні цієї проблеми. На нашу думку, можна виділити три етапи ефективного розв'язання проблеми формування і прищеплення цінностей у навчально-виховному процесі:

1. Цінності мають бути задекларовані у законодавстві та офіційних документах.
2. Законодавча база має бути відображена у навчальних програмах та планах.
3. Задекларовані у законодавстві та навчальних програмах цінності мають бути реалізовані у навчально-виховному процесі.

Якщо вести мову про законодавчу базу та офіційні документи, то логічно, на нашу думку, звернутися до Європейської Конституції, оскільки Німеччина є членом ЄС. Поняття цінностей є одним із центральних у Європейській Конституції. У ст. I-1 п.1 зазначено, що Європа є відкритою для тих держав, які поважають її цінності та зобов'язуються їх підтримувати. А у ст. I-2, яка має назву "Цінності Союзу", конкретизовано: "Цінностями, на яких базується Союз, є повага людської гідності, свобода, демократія, рівність, верховенство права, збереження прав людини ..." У п. 1 ст. I-3 "Цілі Союзу" акцентовано на тому, що метою створення ЄС є підтримка миру, цінностей та добробуту народів [14, s. 159].

Цінностям надано великого значення у Конституціях федеральних земель Німеччини. Наприклад, у Конституції Баварії від 2 грудня 1946 р. у ст. 131 зазначено, що школи повинні не лише надавати знання та навички, але й виховувати серце і характер. Найважливішим завданням освіти є благоговіння перед Богом, повага релігійних поглядів та людської гідності, стриманість, почуття відповідальності, готовність допомогти, відкритість всьому Справжньому, Доброму, Прекрасному [12, s. 21].

Зауважимо, що цінності, задекларовані у Європейській Конституції чи Конституції Німеччини, є важливими для різних педагогічних систем, народів і культур. Саме тому їх називають загальнолюдськими або універсальними. Поняття загальнолюдських та універсальних цінностей ми вважаємо синонімічними. Універсальні цінності не обмежуються свободою, демократією, повагою до людського життя, справедливістю тощо. Це також комплекс моральних і духовних цінностей, які мають стати внутрішнім і зовнішнім імперативом діяльності та світосприйняття людини.

Проте сучасні процеси (глобалізація, комп'ютеризація, інформатизація, інтеграція, технократичне мислення) сприяють появі нових, адекватних часові цінностей, які можна віднести до універсальних, і наповнюють їх

новим змістом. Щоразу більшого значення набувають толерантність, самостійність, суспільна активність, креативне мислення, саморозвиток, самовдосконалення, людяність, готовність навчатися впродовж життя, відповідальність за наслідки своєї діяльності та поведінки у приватному і соціальному житті тощо.

У всьому світі відбуваються зміни суспільної свідомості щодо ролі та значення освіти у житті людини. Від освіти очікується активна участь у вирішенні проблем різного рівня — зміцнення миру, забезпечення економічної стабільності, протистояння девальвації цінностей. Освіту розглядають як одну з пріоритетних цінностей суспільства, про що свідчить тенденція збільшення кількості студентів у світі. З 1960 по 2000 рік кількість студентів у ВНЗ всього світу збільшилась від 13 до 83 млн, тобто більше, ніж у шість разів [2, с. 41]. Кожного року збільшується кількість абітурієнтів у Німеччині. Порівняно з 1998 у 2003 році вона збільшилася на 8%. Деякі експерти вважають, що до 2011 року кількість студентів збільшиться на 22% [10].

Стан і перспективи розвитку освіти значною мірою залежать від політики держави у цій галузі. Державна освітня політика Німеччини полягає в тому, що високий професійний і загальнокультурний рівень населення є важливою умовою створення високоморального суспільства, економічного розвитку країни, безпеки та соціальної стабільності [9].

У прищепленні цінностей, вихованні особистості на основі загальнолюдських цінностей полягає одне з найважливіших завдань освіти Німеччини (а також надання базових знань). Набуття необхідних для життя теоретичних і практичних навичок, умінь і знань та засвоєння загальнолюдських цінностей — це елементи навчально-виховного процесу, що доповнюють один одного. Підтвердженням цього є факт, що важливим компонентом змісту навчальних програм різних земель у Німеччині є універсальні цінності. Особливого значення набувають відповідальність (Баден-Вюттемберг); довіра, самостійність та індивідуалізм (Гамбург); людяність та толерантність (Нижня Саксонія); відповідальність у приватному, культурному, політичному та соціальному житті, критично-конструктивний саморозвиток, самоаналіз, аналіз цінностей і норм (Північний Рейн-Вестфалія); розвиток індивідуальних здібностей та інтересів, виховання свободи та толерантності у релігійному та суспільному житті (Саксонія); розвиток продуктивного та креативного мислення, соціальна активність, толерантність до інших народів (Саксонія-Анхальт); самостійність (Шлезвіг-Голштенія); свобода, толерантність, відповідальне ставлення до навколишнього середовища та людей (Тюрингія) [15, с. 159–170].

Як свідчить аналіз поглядів різних педагогів, формування і прищеплення цінностей відбувається різними шляхами. Родина, позашкільні та освітні заклади, соціальне оточення – це чинники, які значною мірою впливають на формування цінного світогляду, тобто визначають пріоритетні ціннісні установки.

Важливо дослідити, як цінності формуються і реалізуються в умовах навчально-виховного процесу Німеччини. Аналіз літератури з цієї проблеми дає змогу серед багатьох шляхів виділити два пріоритетних. Перший з них – введення конкретних (часто інтегрованих) дисциплін і спецкурсів з ціннісного виховання, тобто цілеспрямоване навчання. Другий спосіб можна назвати альтернативним відносно першого. Він полягає у тому, що увага не зосереджується на конкретних цінностях, вони не називаються, проте діяльність, взаємини між учнями та вчителями, навіть інтер'єр школи, створюють атмосферу, сповнену цінностями довіри, самостійності, поєднуючи свободу та відповідальність, що сприяє гармонійному розвитку особистості. Наприклад, педагогічний колектив школи імені Песталоцці (Баден-Вюртемберг), в якій навчаються 542 учні, намагається створити атмосферу спокою і надійності для школярів. У школі є музична кімната та чайний зал, у коридорах експоновано найкращі роботи та малюнки учнів. Учителі стверджують, що у школі немає таких проблем, як жорстокість та агресивність, опитування учнів підтверджує цей факт. Під час перерви (від 13 до 14 години) можна пообідати, відпочити, пограти на подвір'ї або просто поспати. Після обідньої перерви учні обирають для себе заняття, що найбільше відповідають їхнім інтересам. Зокрема, є можливість вивчати театральне мистецтво та мистецтво фотографії, займатися садівництвом, грою на гітарі, волейболом, футболом, плаванням, видавати шкільну газету, поглиблено вивчати іноземну мову [15, s. 82–83]. Учителі у своєму ставленні до учнів максимально намагаються зрозуміти їх, але водночас дотримуються порядку й дисципліни. Вони є підтримкою учнів, привчаючи їх до самостійності та відповідальності. Ця методика збігається з головним принципом А. Макаренка щодо своїх вихованців (якомога більше поваги та якомога більше вимог до дитини).

Отже, у школі створюються умови для всебічного, гармонійного розвитку особистості. Заняття за інтересами у групах вчать дітей спілкуванню, що є елементом набуття соціального досвіду. В сучасних умовах важливим є вміння спілкуватися з іншими, бути рівноправним членом колективу, оскільки це сприяє розвитку таких цінностей і рис особистості, як толерантність та вміння йти на компроміс. У такому контексті варто звернутися до Ю. Габермаса, якому належить термін “комунікативна хвороба”, тобто невміння спілкуватися, знаходити альтернативу. У трактуванні Ю. Габермаса “комунікація” також означає здатність

переживати, самотійно мислити і у широкому значенні є тотожною до поняття “соціалізація” [6, с. 124]. Комунікативна дія та взаєморозуміння здатні відтворювати культуру, суспільство, особистість. І, навпаки, невміння спілкуватися, слухати та поважати позицію іншого призводять до егоїзму, переваги матеріального над духовним. Подібних поглядів дотримувались також Е. Фромма та Г. Гадамера [4; 7].

Ще на початку 90-х років розпочалася модернізація навчальних планів у Німеччині відповідно до вимог часу з огляду на ті цінності, які набувають щоразу більшого значення. У Шлезвіг-Гольштейні 400 фахівців взяли участь у модернізації навчальних планів з метою наповнення їх новим змістом. Головні цінності людського співіснування — це ключове питання, якому приділяється найбільша увага. А головним принципом навчання для всіх дисциплін проголошено виховання миру [13, с. 164].

Виховання миру трактують як спробу проаналізувати різні форми жорстокості й непримиренності у конкретному суспільстві та у світі, виявити його причини, дослідити можливі наслідки, сприяти зменшенню жорстокості. Акцентують на тому, що мета та форми виховання миру мають бути спрямовані на потреби учнів. Тому необхідним є наповнення змісту різних предметів (від релігії до мистецтвознавства) знаннями, що пов’язані з миром та мирним співіснуванням. Історія, географія та інші дисципліни безпосередньо пов’язані з цінностями миру і толерантності. Розглянемо, як вони реалізуються на уроках музики та математики.

Виховання миру на уроках музики може означати вплив музики на готовність людей боротися з несправедливістю; дослідження внеску композиторів і музикантів у справу миру; аналіз ситуації виникнення політичної пісні та політичного музичного театру; вивчення пісенної спадщини інших народів; створення умов для творчого висловлення почуттів, які асоціюються з миром [13, с. 165].

На уроках математики доцільно звернути увагу на політичне значення математичних методів (теорія вірогідності) на прикладі оцінення небезпеки та наслідків на великих технологічних об’єктах, експериментів зі зброєю; визначення впливу шкідливих для здоров’я речовин у разі атомного отруєння; значення математичних розрахунків на прикладі програмного (математичного) забезпечення для інтерконтинентальних ракет; вплив предмета на розуміння часових процесів завдяки математичним моделям (наприклад, рівняння Річардсона щодо гонки озброєнь); роль математики у шкільній військовій підготовці на прикладі завдань з підручників арифметики часів Першої та Другої світових воєн [13, с. 166].

Зауважимо, що в Німеччині вихованню світогляду на основі загальнолюдських цінностей приділяється значна увага на всіх ланках освіти — від дошкільної до вищої. Зважаючи на те, що у Німеччині проживає

близько 6 млн іноземців, що становить 7,5% від загального населення [13, s. 83], найважливішою складовою ціннісного виховання є толерантність (або терпимість) як комплексне поняття.

Толерантність складається з таких цінностей: вміння йти на компроміс, повага до інших народів та культур, мирне співіснування, повага до прав людини, полікультурна освіта. У декларації принципів терпимості, прийнятій 1995 року ЮНЕСКО, зазначено: “Терпимість — це те, що робить можливим досягнення миру та веде від культури війни до культури миру” [3, с. 88]. Прикладом практичної реалізації цього принципу є впровадження спеціальних проектів, спрямованих на виховання толерантності у мультикультурному суспільстві. Зокрема, у квітні 2004 року розпочався проект “Ранній старт” (“Frühstart”), в якому беруть участь 360 дітей з 12 дитячих садків. Одним з головних завдань проекту, крім формування мовної компетенції та співпраці з батьками, є міжкультурне виховання [11].

У початковій школі починають вивчати курс “Європа у початковій школі”, метою якого є формування у молодших школярів європейської свідомості. В ігровій формі діти відкривають для себе європейські країни та вчать мирному співіснуванню з іншими народами [8].

На уроках німецької мови діти ознайомлюються з матеріалами про життя інших країн, розвивають комунікативні навички спілкування з представниками різних культур, вивчають такі теми, як “Життя з іноземцями та розуміння співіснування з іншими народами”. До курсу правознавства введені такі теми: “Влада у повсякденному житті людини”, “Іноземці у суспільному житті Німеччини”; а в плани з історії та географії такі: “Південно-північні конфлікти в історії розвитку цивілізації”. Курс етики розширюється і перетворюється в курс “Філософські проблеми виховання” [5, с. 374–475].

З 1999 року в чотирьох німецьких університетах введено новий навчальний курс – “Євронауки”, головним завданням якого є ознайомлення із сутністю ЄС, підготовка до практичного роз’язання загальноєвропейських проблем. З’явилась також нова спеціальність – “європейський вчитель” [1].

Отже, здобутки педагогічної системи Німеччини свідчать про орієнтацію на загальнолюдські цінності. Повага до окремої особистості та різних культур, виховання толерантності, демократизм та прозорість освіти, гармонійний розвиток, соціальна активність, відповідальність — це головні принципи освіти і виховання Німеччини.

На нашу думку, загальнолюдські цінності як домінуюча життєва установка та основа навчально-виховного процесу мають стати пріоритетними для різних педагогічних систем, оскільки спільна система цінностей є найголовнішою ознакою об’єднаної Європи.

1. *Абашикіна Н.* Інновації в освіті Німеччини у контексті розвитку європейської інтеграції // *Неперервна професійна освіта*. 2003. Вип. 3–4. С. 242–248.
2. *Астахов В. И., Астахова Е. В.* XXI — век образования. Становление международного сотрудничества Украины в области образования: учет современных тенденций // *Гуманітарні науки*. 2003. № 2. С. 40–45.
3. Всемирный доклад по образованию 2000. М., 2000.
4. *Гадамер Г. Г.* Германевтика і поетика. К., 2001.
5. *Левченко Т. І.* Розвиток освіти та особистості в різних педагогічних системах. Вінниця, 2002.
6. Професійна освіта в зарубіжних країнах: порівняльний аналіз / За ред. Н. Г. Ничкало, В. О. Кудіна. Черкаси, 2002.
7. *Фромм Э.* Психоанализ и этика. М., 1998.
8. *Behr U., Franz K.* Werte vermitteln mit Nele und Tom. Hamburg, 2002.
9. Bildung auf einen Blick 2004. <http://www.bmbf.de/de2994.php>
10. *Burchard U.* Spitzenforschung und breite Bildungschancen // *Blickpunkt Bundestag*. 2006. № 2. S. 41.
11. “Frühstart“. <http://www.forum-bildung.de>
12. *Führ Ch.* Deutsches Bildungswesen seit 1945. Bonn, 1996.
13. *Hentig H.* Die Schule neu denken. München, 1993.
14. *Möstl M.* Verfassung für Europa. Einführung und Kommentierung mit vollständigem Verfassungstext. München, 2005.
15. *Rekus J., Hintz D., Ladenthin V.* Die Hauptschule. Alltag, Reform, Geschichte, Theorie. Weinheim, 1998.

VALUE ASPECT OF EDUCATION AND UPBRINGING IN GERMANY

Maryna Zheludenko

*National Aviation University
Komarov Avenue, 1, UA- 03058 Kyiv, Ukraine*

This article deals with the value aspect of education and upbringing in Germany. Much attention is paid to the role of human values as the most important for different pedagogical systems. Theoretical principles and practical ways of applying values in pedagogical system of Germany are analysed.

Key words: values, education, upbringing, responsibility, tolerance, moral society.

Стаття надійшла до редколегії 21.06.2007
Прийнята до друку 24.10.2007